

VESTIGIILE ANTICULUI TOMIS, PUBLICATE ȘI ANALIZATE ÎN SURSE BRITANICE DIN SECOLUL AL XIX-LEA

STUDIU DE CAZ - COLECȚIA DE INSCRIȚII WILLIAM PHILIP PRICE, DE LA BRITISH MUSEUM

drd. Cristian CEALERA

Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța

Cuvinte cheie: Tomis, British Museum, antichitate, epoca modernă, sec.XIX, inscripții, donații, colecție de antichități, Constanța Engleză, Gentleman's Magazine, William Philip Price, Julius Kessler, Philipp Anton Dethier, DBSR, Constanța, Kiustenge, Kustendjie.

Keywords: Tomis, British Museum, antiquity, modern age, 19th century, inscriptions, donations, collection of antiques, British Constantza, Gentleman's Magazine, William Philip Price, Julius Kessler, Philipp Anton Dethier, DBSR, Constanța, Kiustenge, Kustendjie.

Rezumat. În inventarul prestigiosului British Museum sunt înregistrate mai multe piese originare din cetatea Tomisului. În acest scurt studiu ne concentrăm atenția asupra a șase dintre ele, monumente funerare și inscripții ce fac parte din așa numita colecție William Price. Ele au fost donate muzeului britanic în anul 1864 și au fost menționate pentru prima oară într-un ghid al instituției în anul 1884, când la capitolul proveniență au fost scrise cuvintele "inscripții grecești din Kustendji". Cel care a făcut donația a fost parlamentarul și potentul om de afaceri britanic William Philip Price (1817-1891), unul dintre industriașii care s-au aflat la conducerea companiei DBSR (Danube Black Sea Railway) ce a deținut concesiunea portului Kustendjie și pe cea a căii ferate Kiustenge - Bogazchioi (Cernavoda). Articolul de față își propune să ofere detalii inedite legate de modul în care vestigiile Tomisului au ajuns în Albion. De asemenea, sunt prezentate mărturii britanice de epocă, fragmente din publicații ce au dezbătut problema inscripțiilor descoperite în orașul dobrogean. Articolele din "Gentleman's Magazine", scrisoarea lui Julius Kessler sau cercetările specialiștilor de la acea vreme vin să întregască povestea unor antichități tomitane strămutate de către britanici în primii ani ai aventurii lor dobrogene (1857-1882). Nu în ultimul rând, prezentăm și fiecare inscripție în parte, pentru a completa povestea unui Tomis de stăpânire romană, care pe merit era numit "prea strălucită metropolă a Pontului Stâng"...

Abstract. In the inventory of the prestigious British Museum are registered several pieces originating from the ancient city of Tomis. In this short study we focus on six of them, funerary monuments and inscriptions that are part of the so-called Price collection. They were donated to the British Museum in 1864 and were first mentioned in a guide of the institution in 1884, when the words "Greek inscriptions from Kustendji" were written on the origin chapter. The donor was the

parliamentarian and the powerful businessman William Philip Price (1817-1891), one of the industrialists who ran the DBSR (Danube Black Sea Railway) company that owned the concession of the port of Kustendjie and the Kustendjie (Constanța) - Bogazchioi (Cernavoda) railway. This article aims to provide unique details about how the artifacts of Tomis arrived in Albion. Also presented are period British testimonies, excerpts from publications that debated the issue of inscriptions discovered in the city of Dobrogea. The articles in "Gentleman's Magazine", the letter of Julius Kessler or the research of the specialists of that time come to complete the story of some Tomitan antiquities displaced by the British in the first years of their Dobrogean adventure (1857-1882). Last but not least, we present each inscription separately, to complete the story of a Tomis of Roman rule, who on merit was called the "too bright metropolis of the Pontos Euxeinos" .

În perioada 1853-1856 s-a desfășurat Războiul Crimeii, conflagrație în care au fost angrenate mari puteri ale secolului XIX precum și alte state ale Europei și Orientului. Războiul a avut la bază secularele neînțelegeri dintre Imperiul Otoman și Rusia Țaristă, primul - un colos cu picioare de lut, iar cea de a doua - o forță aflată în plină ascensiune.

La acea vreme parte a Imperiului Otoman, Dobrogea a fost și ea târâtă în această sângeroasă înclăștare devenind câmp de bătălie și teatru al unor importante operațiuni militare. Distrugerile rezultate au adus cu ele epidemii îngrozitoare precum cea de holeră din 1854 și care a făcut mii de victime în ambele tabere beligerante.

În acest război otomanii s-au aliat cu două dintre Marile Puteri ale Vestului, în speță, Regatul Unit al Marii Britanii și Irlandei (titulară menținută până în 1927, când a devenit Regatul Unit al Marii Britanii și al Irlandei de Nord), respectiv Al Doilea Imperiu Francez (1852-1870). Alături de aceste forțe se afla și Regatul Sardiniei. Forța aliată i-a învins pe ruși în Crimeea, punând capăt războiului¹.

Britanicii au profitat de situație, imediat după încheierea ostilităților, câștigând multiple avantaje politice și economice, obținute în teritorii de sub stăpânirea sau sub controlul aliatului otoman. Nu trebuie uitat faptul că Regatul Unit căuta cu disperare soluții pentru a evita pe viitor crize economice precum fusese Marea Foamete din Irlanda, cunoscută și sub numele de Criza Cartofului. Pentru a compensa lipsa acestui aliment atât de popular și de necesar (culturile au fost iremediabil distruse de o ciupercă), britanicii au recurs la importuri masive de cereale. Automat, grânele din Principatele Române (aflate sub suzeranitate otomană) sau din raialele Semilunii reprezentau ținte ideale pentru îndeplinirea obiectivului propus de fiii Albionului².

Astfel, pe 1 septembrie 1857, o companie proaspăt înființată în luna iulie (un consorțiu format din mari societăți și investitori), "Danube Black Sea Railway and Kustendjie Harbour Company Limited" (DBSR) obținea de la turci, în baza firmanului emis de sultanul Abdul Medgid, pe o perioadă de 99 de ani, concesiunea căii ferate Kustendjie (Constanța) - Bogazchioi (Cernavoda), cât și pe cea a micului port³. Reprezentant al DBSR-ului la semnarea acestui contract a fost inginerul șef

¹ I. Popescu, *150 de ani de căi ferate dobrogene*, Editura Club Feroviar, București, 2010, p.16.

² B. Antonova-Goleva, *Concessions and Mirages along The Lower Danube Concessions and Mirages along the LowerDanube: The town of Silistria in the plans of Foreign Railway Promoters during the mid-1850; Journal of Balkan and Black Sea Studies, Year 3, Issue 5, December 2020*, p.29.

³ I. Popescu, *op.cit.*, p.17-18.

John Trevor Barkley, manager de proiect, principal negociator și foarte bun prieten al ministrului turc al Lucrărilor Publice, Ibrahim Edem Pasha.

Construcția acestei prime căi ferate din Dobrogea (inaugurată în 1860) și exporturile efectuate prin portul Kustendjie au fost elementele care au condus la crearea unei așa-zise "colonii britanice" în mica așezare de la țărmul Mării Negre.

De ani buni, numeroși supuși britanici ajunși în Dobrogea, fie ei militari, ingineri, diplomați sau simpli călători, semnalaseră faptul că acest ținut este plin de vestigii antice. După obținerea concesiunilor, DBSR începe să efectueze numeroase lucrări (în port și pentru calea ferată). Așa cum au procedat și în alte părți ale lumii (ex. Egipt), și în Dobrogea, fiii Albionului au profitat de situație, au "rechiziționat" multe dintre antichitățile găsite și le-au trimis în patrie, la bordul mai multor nave comerciale.

Descoperirile făcute în Dobrogea au fost semnalate în publicațiile britanice, trezind un mare interes al publicului larg pentru această regiune, atât de puțin cunoscută în Occident, până atunci. Trebuie menționat un aspect important... Numele folosit atunci de către britanici pentru Constanța, atât în documentele oficiale, cât și în publicațiile vremii, este în general Kustendjie, Kiustendjie sau chiar Kiustendji sau Kiustengil, și nu Kiustenge, Kiustendge sau Kostence - care sunt denumirile folosite în documente turcești, și timp de câteva decenii (cca.1860-1882), chiar și în cele românești.

Un articol extrem de interesant, pe care îl supunem analizei în acest scurt studiu, a apărut în vara anului 1862, în prestigioasa revistă "The Gentleman's Magazine and Historical Review", editat la Londra de coordonatorii John Henry și James Parker⁴. În acest număr (volumul XII din noua serie și nr.212 de la înființare) alocat perioadei ianuarie - iunie, la rubrica "Correspondence of Sylvanus Urban" era publicat articolul "Discovery of monumental tablets at Kustendjie"⁵.

Câteva lămuriri sunt necesare. Prestigioasa revistă de cultură publică de mai bine de 120 de ani articole despre diverse zone ale lumii. Ea fusese înființată în 1731 de către editorul, tipograful și publicistul Eduard Cave, care până la moartea sa, survenită în 1754, scrisese sub pseudonimul de Sylvanus Urban. Rubrica sa de corespondență a fost continuată și de următorii editori ai periodicului, care continuau să semneze cu pseudonimul creatorului.

Articolul din 1862 (afereț lunii aprilie, dar tipărit în vară) se intitula, în traducerea noastră, "Descoperirea unor monumentale vestigii la Constanța" și avea ca subiect principal o scrisoare primită la redacție din partea unui cititor, un anume Julius Kessler. Acesta povestea că pe 4 octombrie 1860, undeva în Portul Kustendjie, în timpul lucrărilor de construcție, fuseseră descoperite două inscripții, una în limba greacă iar cealaltă în latină⁶. Cel mai probabil un inginer al DBSR-ului, martorul Kessler copiase textele epigrafice pe un caiet, promițându-și să afle mai multe despre conținutul epigrafic. Și a făcut acest lucru scriindu-le celor de la Gentleman's Magazine.

Informațiile oferite de către Kessler sunt extrem de interesante. El afirmă că între 1857-1860, la Kustendjie au fost descoperite numeroase antichități și oferă coordonate de localizare a așezării (latitudine, longitudine) aflate, spune el, pe un promontoriu de pe malul mării⁷. Mai aflăm de la mr. Kessler următoarele: "*Pentru că, de la deschiderea căii ferate Dunăre- Marea Neagră, Kustendjie a intrat în prim plan și este foarte probabil ca acest traseu să devină în viitor marea rută către Constantinople, mă simt obligat să fac câteva observații ce au la bază experiența profesională și care se vor dovedi, sper eu, extrem de interesante... Kustendjie este un oraș turcesc de mici*

⁴ J.Henry, J.Parker (editors), *Discovery of Monumental Tablets at Kustendjie, Gentleman's Magazine and Historical Review - Correspondence of Sylvanus Urban*, London, January - June 1862, p.471-473.

⁵ *Ibidem*.

⁶ *Ibidem*, p.471.

⁷ *Ibidem*, p.472.

dimensiuni...*Valul lui Traian, care începe de pe malul Dunării, din satul bulgăresc Yeni Kewy (n.a. Enichioi, astăzi Satu Nou, comuna Oltina), se termină aici*⁸.

La acea vreme circula un foarte popular ghid de călătorii, "Murray Handbook" (apărut în 1854) și în care se menționa că Kustendjie este un fost oraș antic numit Constantina și care ar fi fost întemeiat de către împăratul Traian⁹.

Kessler nu era de acord cu cele publicate în Ghidul Murray iar în 1862, în scrisoarea din "Gentleman's Magazine", el aducea și argumente: "*Eu cred că orașul Kustendjie ocupă locul vechii capitale Tomis și îmi bazez spusele pe câteva inscripții pe care le-am văzut pe plăci excavate de Railway Company (n.a. DBSR), în posesia căreia se află*"¹⁰.

Afirmațiile lui Kessler sunt foarte importante, contribuind, în epocă, la identificarea exactă a Tomisului ca fiind pe locul Kustendjie-ului de secol XIX.

În scrisoarea publicată de Gentleman's Magazine, Kessler afirmă că pe inscripția în greacă, dintr-o primă traducere personală, apare numele unui anume "Aurelio Priskio Isidoro" (Aurelius Priscus Isidorus), în memoria căruia "*ilustrul popor al metropolei Tomis*" a ridicat monumentul de marmură și a emis un decret¹¹.

Astăzi știm destule despre monumentul dedicat lui Aurelius Priscus Isidorus, menționat de Kessler în 1862. În cursul secolului trecut, textul în cauză a fost identificat, tradus și publicat și de către arheologii români. În sursa ISM II editorul Iorgu Stoian oferea detalii legate de monument precum și traducerea textului. Astfel, în lucrarea publicată în 1987 se menționează că textul se află pe un bloc de marmură înalt de 1,168 m și lat de 0,953 m, și că monumentul găsit în Portul Constanța pe 4 octombrie 1860 se găsește în inventarul celebrului British Museum¹².

Editorul oferă următoarea traducere a inscripției pe 16 rânduri: "*Noroc bun! Potrivit cu cele hotărâte de prea ilustrul Sfat și de prea strălucitul Popor al prea strălucitei metropole Tomis - lui Aurelius Priscus Isidorus, în calitate de pontarch și ca unul care a exercitat prima magistratură fără pată și ireproșabil, cum și demnitatea de arhieru, [cu care ocazie] nu a neglijat sarcia de a da cu larghețe lupte de gladiatori și fiare, timp de șase zile în șir, de asemenea, și marii preotese, soția sa Ulpia Matrona, ca semn de cinstire întregă pentru merit; [de asemenea lui] ca unuia care este consilier și printre fruntașii din prea strălucita Flavia Neapolis și Antipatris*"¹³. Decretul în cinstea lui Isidorus a fost datat în timpul dinastiei imperiale romane a Severilor (193-235 p.Chr.).

Astăzi, grație a numeroși specialiști străini și români, decretul nu mai ridică prea multe semne de întrebare însă în 1862, când el este prima dată publicat și analizat în "Gentleman's Magazine", situația era cu totul alta.

Inscripția lui Aurelius Priscus Isidorus a continuat să fie studiată și comentată și în următorii doi ani, făcând obiectul mai multor articole apărute în periodicul londonez, dar și în alte publicații vestice ale vremii. Specialiști din întreaga lume au fost invitați să comenteze, să traducă și să interpreteze inscripția de la Kustendjie.

Unul dintre specialiștii care se implică activ în aceste dezbateri este Philipp Anton Dethier, o figură importantă în istoria arheologiei otomane. Născut în 1803, în localitatea germană Kerpen, el a

⁸ *Ibidem.*

⁹ J. Murray (editor), *Murray Handbook, A handbook for travellers in Turkey describing Constantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia*, third edition, Albemarle Street, London, 1854, p.141.

¹⁰ J. Henry, J. Parker (editors), *op.cit.*, p.472.

¹¹ *Ibidem.*

¹² *Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine, vol.II, Tomis și teritoriul său*; culese, traduse și însoțite de comentarii de Iorgu Stoian, indici de Al. Suceveanu, Editura Academiei RSR, București, 1987, 96(22).

¹³ *Ibidem.*

studiat mai întâi în orașul învecinat Cologne (Koln), apoi a urmat cursurile Facultății de Filozofie a Universității din Berlin și și-a dat doctoratul la Paris¹⁴.

Un împătimit arheolog, Dethier a început să publice cercetări încă din perioada 1844-1847, în "Der Dampfer" (The Steamer -Vasul cu Aburi), o revistă foarte populară în rândul celor din industria feroviară și din sectorul navigației¹⁵. În 1848 se află la Constantinopole unde ocupă postul de director al Școlii Austriece ce își avea sediul în cartierul Pera. Aici el defășoară o remarcabilă activitate și lucrează alături de nume mari ale arheologiei mondiale precum Otto Frick și Charles Newton¹⁶. Publică numeroase inscripții descoperite în orașul de pe Bosfor și în zonele învecinate iar în 1864 și 1867 editează două volume dedicate monumentelor din capitala Imperiului Otoman. În 1872, Dethier avea să fie numit de către Ministrul Educației Ahmed Vekif Pasha director al Muzeului Imperial din Constantinopole, post pe care îl va deține până la moartea sa, survenită în 1881¹⁷.

Scrisoarea din 1862 publicată în "Gentleman's Magazine" îi va atrage atenția lui Dethier. El corespundează cu periodicul britanic, studiază notele și desenele lui Kessler și publică interpretări proprii legate de inscripția lui Aurelius Priscus Isidorus. Astfel, el scrie un articol extrem de interesant în revista "Parthenon" (n.44/1862, p.275), preluat apoi și de „Gentleman's Magazine”¹⁸. Nu toate interpretările sale aveau să se dovedească a fi corecte, dar eforturile sale au contribuit la o mai bună cunoaștere a decretului tomitan. Dethier vizitează Kustendjie și trage concluzia (eronată) că orașul Tomis nu ar fi fost situat chiar pe malul Pontului Euxin, ci mai în teritoriu, în zona Anadolchioi (azi cartier Coiciu, Constanța)¹⁹. Dethier credea că în Peninsula (Orașul Vechi Constanța) s-ar fi aflat, separat de oraș, Portul Tomis, unde și-ar fi avut sediu și reședință pontarhi precum Isidorus. Acest port separat, în concepția arheologului, ar fi fost numit la un moment dat Flavia Nea (Flavia Neapolis), numele menționat în inscripția lui Isidorus²⁰.

Dethier mai scria în revista "Parthenon" următoarele: "*Cuvântul pontarch* (n.a. din inscripția lui Kessler) *poate însemna... conducător al mării, al Pontului Euxin, pe a cărui coastă Tomisul se afla... O parte a Moesiei, sau Mysiei, se afla în Pontus iar Tomisul de asemenea... Și am mai aflat că împăratul Hadrian a făcut orașul metropolă cam prin anul 119 AD, iar o inscripție din acea vreme menționează că este vorba despre un "prea ilustru oraș"*.

Astăzi cunoaștem faptul că Dethier a greșit și că în zona Anadolchioi exista doar o așezare învecinată cu Tomisul. De asemenea, este clarificată și problema orașului Flavia Neapolis, menționat ca patrie de origine a lui Isidorus. Această așezare a fost identificată ca fiind biblicul oraș palestinian Sychem, astăzi Nablus și care în atichitate era parte a provinciei Syria (deși se afla la doar 63 de km nord de Ierusalim, provincia Iudeea). Se pare că Aurelius Priscus Isidorus era fiu și cetățean de onoare al acestui oraș, însă la un moment dat s-a stabilit la Tomis unde a obținut rang și funcții înalte, fiind arhieru, pontarh precum și editor de jocuri publice.

Am văzut așadar ce dezbateri și discuții a născut decretul descoperit la Kustendjie în 1860 și publicat doi ani mai târziu în "Gentleman's Magazine" și mai apoi în "Parthenon". Despre Julius Kessler nu

¹⁴ S.A. Atliman, *Museological and Archaeological Studies in the Ottoman Empire during the westernization Process in the 19th Century*, Middle East Technical University, Ankara, 2008, p.28.

¹⁵ E. Eldem, *The Archaeology of a Photograph, Philip Anton Dethier and his group for the History of Greek Art*, Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts, DeGuyter - Berlin - Boston, 2013, p.502.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ S.A. Atliman, *op.cit*, p.28; E. Eldem, *op.cit*, p.504.

¹⁸ J.Henry, J.Parker (editors), *Discovery of Monumental Tablets at Kustendjie, Gentleman's Magazine and Historical Review - Correspondence of Sylvanus Urban*, London, april 1863, p.492.

¹⁹ *Ibidem*.

²⁰ *Ibidem*.

mai știm nimic iar până în momentul de față nu am reușit să descoperim detalii legate de viața și activitatea sa. Despre piesa pe care el a desenat-o în premieră cunoaștem însă multe lucruri.

Așa cum se menționa în ISM II, în anul 1987, decretul în cinstea tomitanului Isidorus a ajuns la British Museum. O rapidă și simplă cercetare online pe site-ul instituției britanice oferă detalii neașteptate și extrem de interesante. Astfel, se menționează că monumentul are nr. de inventar 1864,0331.1, că este un decret în limba greacă emis de Boule și Demos-ul orașului Tomis (Sfatul și Poporul)²¹. De asemenea, aflăm că piesa a fost achiziționată de către British Museum în anul 1864, fiind o donație făcută de un...anume William Philip Price. Mai mult, decretul lui Isidorus nu a fost o donație singulară, ci face parte dintr-o colecție mică, de șase piese, toate având ca origine orașul Kustendjie²²!

Vom prezenta mai întâi celelalte cinci piese din colecție pentru ca la finalul acestui studiu să ne concentrăm atenția asupra donatorului.

Cea de a doua piesă din colecția Price este tot o stelă de marmură (nr.inv. 1864, 0331.6), cu text în limba greacă, datată sec.III p.Chr. și este, de asemenea, un decret emis de Sfatul și Poporul Tomisului²³. Monumentul are o înălțime de 101,60 cm și lățimea de 83,82 cm²⁴.

Redăm traducerea textului, așa cum a fost el publicat de B.F Cook²⁵. Traducerea din limba engleză ne aparține: *"În numele bunei Tyche, în concordanță cu decretul Înaltului Consiliu și al preailustrului popor al Tomisului, prea ilustra metropolă și întâiul oraș din Vestul Pontului Euxin. Toate onorurile pontarhului Aurelius Priscius Annianus, ce a deținut cu distincție înaltul oficiu al Confederației Elenice și al Metropolei, ce a servit ca Mare Preot, cu noblețe nu a ignorat nicio oportunitate de a oferi spectacole cu oameni înarmați și vânători de animale sălbatice, fiind în plus Membru al Consiliului și unul dintre nobilii lideri cetățeni ai orașului Flavia Neapolis; și Marii Preotese, soția sa Julia Apolauste"*.

Informațiile din stela de marmură sunt aproape identice cu cele din decretului Isidorus iar numele indică o posibilă apartenență familială cu Annianus. Cei doi sunt membri ai familiei Priscius și foarte probabil tată (Isidorus) și fiu (Annianus). Ambii sunt și cetățeni ai Flaviei Neapolis, dar și pontarhi ai Tomisului. Potrivit lui BF Cook, cuvântul *pontarchon* se traduce ca și "*conducătorul mării*" și ar putea să își aibă originea în cultul zeului Achilles Pontarchos. Ca și Isidorus, Annianus este și Mare Preot al Cultului Imperial (Hooker 1990,266²⁶), iar soția sa deține rangul de mare preoteasă. Inscripția este adresată zeiței norocului Agathe Tyche/Fortuna.

Decretul în cinstea lui Annianus a fost publicată și în română.. Editorul și traducătorul Iorgu Stoian menționează că piesa se află la British Museum²⁷ însă nu spune nimic de modul în care ea ar fi ajuns acolo. Este trecută însă o dată a descoperirii ei și anume 7 iulie 1860 "*cu ocazia săpăturilor din port*"²⁸. Stela lui Annianus a fost așadar descoperită înaintea celei a lui Isidorus, însă în cadrul aceleiași campanii de lucrări derulate de DBSR în portul Kustendjie.

²¹ The British Museum, The Collection of Ancient Greek Inscriptions, 174, britishmuseum.org.,accesed article on 4 september 2021.

²² *Ibidem*, Colecion William Philip Price, .britishmuseum.org, accesed article on 4 september 2021..

²³ The British Museum, The Collection of Ancient Greek Inscriptions, 175, britishmuseum.org, .accesed article on 4 september 2021..

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ B.F. Cook, *Reading the Past, Greek Inscriptions*, University of California Press, Los Angeles, 1987,31.

²⁶ The British Museum, William Price Collection, references of nr.175, britishmuseum.org, accesed article on 4 september 2021.

²⁷ ISM II, 97 (63).

²⁸ *Ibidem*.

Tot în data de 7 iulie 1860 a fost descoperită și cea de a treia piesă din colecția William Price. Este o stelă de calcar înaltă de 2,51 m și lată de 85 cm. Înregistrată la British Museum sub numărul de inventar 1864.0331.4, piesa poartă o inscripție în limba greacă, pe șase rânduri, datată de către specialiștii britanici în sec.I p.Chr²⁹.

Potrivit lui Iorgu Stoian, stela a fost descoperită în partea de apus a zidului de incintă (!)³⁰. Traducerea românească a inscripției este următoarea: "*Chrestos, (fiu) al lui Holocalos, binefăcător din tribul Aicoreis (Aigicoreis), care a trăit, în mod onorabil, 63 de ani. Salutare, trecătorule!*"³¹

A patra piesă a colecției Price (nr. inv.1864.0331.2) este, potrivit sursei British Museum, baza de marmură a unei statui închinată împărătesei Iulia Mamaea, mama împăratului Severus Alexander³². În literatura românească de specialitate piesa este prezentată ca fiind un altar de calcar³³. Dimensiunile monumentului sunt însă aceleași în ambele izvoare bibliografice folosite de noi: o înălțime de 1,486 m și lățime de 0,714 metri. Și această piesă a fost descoperită în anul 1860, dar pe 25 octombrie, în apropierea portului Kustendjie, în timpul lucrărilor la calea ferată. Textul inscripției a fost tradus astfel: "*Noroc bun! Pentru Iulia Mamaea, Augusta, mamă a Imperatorului Caesar M Aurelius Severus Alexander Pius Felix Augustus, și a prea bravelor sale armate - Sfatul și Poporul prea strălucitei metropole și capitale a Pontului Stâng, Tomis*"³⁴.

Inscripția a fost datată între anii 222 p.Chr (anul întronării lui Severus Alexander) și 235 p.Chr, anul în care tânărul Caesar și mama sa sunt asasinați. De altfel, trebuie menționat că pe inscripția de la Tomis, numele celor doi au fost, la un moment dat și după asasinare, martelate.

Cel de al cincilea artefact este un monument funerar din calcar, înalt de 2,13 m și lat de 0,82 m, înregistrat la British Museum sub numărul 1864.0331.3. Relieful îl are în prim plan pe tomitanul Teimocrates (Timocrates), un bărbat cu barbă care în cadrul acestui banchet funerar, este servit la masă de un servitor intenționat prezentat subdimensionat³⁵. În aceeași scenă, în fața lui Teimocrates, se află o femeie cu vâl. Sub inscripția în greacă se află imaginea unui războinic călare, cel mai probabil Cavalerul Trac, divinitate extrem de populară la acea vreme (sec.II-III p.Chr), în Moesia Inferior.

Textul a fost tradus astfel (ISM II, 256 (92)): "*Teimocrates, (fiu) al lui Alexandros, de fel din Nicomedia, zis și Tomitanul, din tribul romanilor, care a trăit cu cinste la Tomis, fiind încă în viață și în deplinătatea facultăților, a amenajat, pentru el însuși și pentru soția sa Ulpia Casta, și pentru fiul său Ulpus Martinus, din tribul romanilor și dintre binefăcătorii orașului, acest modest monument, împreună cu locul înconjurător pe care îl am în comun cu Kaleinicos, fiu al lui Strophes. Salutare, trecătorule!*"

Ultima piesă din colecția William Price este piatra funerară a Ulpiei Aurelia Valeria (nr.inv. 1864,03331.5), care conține un epitaf în limba latină și un relief ce reprezintă scena banchetului funerar. Ulpia este înfățișată alături de doi adulți și este figurată la aceleași dimensiuni cu aceștia, deși textul ne relevă faptul că ea a fost o copilă decedată la numai trei ani. În contrast cu membrii familiei, servitorii sunt subdimensionați, artistul anonim vrând astfel să scoată în evidență înalta

²⁹ The British Museum, The Collection of Ancient Greek Inscriptions, 178, britishmuseum.org, , accessed article on 4 september 2021.

³⁰ ISM II, 252 (88).

³¹ *Ibidem*.

³² The British Museum, The Collection of Ancient Greek Inscriptions, 176, britishmuseum.org, accessed article on 4 september 2021..

³³ ISM II 92 (58)

³⁴ *Ibidem*.

³⁵ The British Museum, The Collection of Ancient Greek Inscriptions, 177, britishmuseum.org, accessed article on 4 september 2021..

poziție socială a familiei. Monumentul înalt de 2,13 m și lat de 0,91 m, a fost datat undeva în ultimele trei decenii ale sec.III p.Chr (aprox.275-300 p.Chr.)³⁶.

Traducerea textului este următoarea: "*Spiritelor Morții (Zeilor Mani), Ulpus Valerius Aurelianus, vir egregius și centenarius, și Titinia Mansueta matroana, au ridicat pentru Ulpia Aurelia Valeria, fecioara din dreapta, care a trăit 3 ani, 9 luni și 17 zile, fiică a lui Aurelius Hercules, vir egregius și ducenarius, care a trăit 13 ani, 8 luni și 16 zile. Mult devotatei strănepoate. Călătorule, oprește și citește asta, pentru ca să vezi că nimic nu este mai crud decât acest monument*"³⁷. Inscripția conține cel puțin o eroare a pietrarului, în sensul că Aurelius Hercules - tatăl fetei, cavaler de rang mic și ofițer de rang mediu, nu avea cum să fi trăit doar 13 ani și câteva luni.

Toate cele șase monumente prezentate mai sus și descoperite la Kustendjie - Constanța în anul 1860 se află și astăzi în inventarul British Museum, neexpuse publicului, dar depozitate și bine conservate. Sunt piese masive, de câteva sute de kilograme fiecare, cu înălțimi ce variază între 1 metru și 2,5 metri. Cum au ajuns ele în Albion, de ce și cum au fost donate instituției muzeale în anul 1864, acestea sunt doar două dintre întrebările la care trebuie să încercăm să răspundem. Pentru aceasta este necesară studierea Donatorului. Modul în care vestigiile de artă sculpturală au ajuns în posesia acestuia este încă dificil de determinat cu exactitate (nu există relatări scrise în acest sens sau nu au fost identificate încă de către noi), dar dacă ținem cont de biografia sa și de legăturile pe care el le-a avut cu teritoriul dobrogean atunci se pot face câteva conexiuni extrem de interesante.

William Philip Price (1817-1891) a fost un politician britanic și un foarte potent om de afaceri, specializat inițial în exploatarea de cherestea și apoi implicat puternic în industria feroviară, fiind printre conducătorii companiei Midland Railway. El a deținut între iulie 1852-august 1859 funcția de parlamentar, fiind membru în Camera Comunelor³⁸. În calitate de vice-președinte al companiei feroviare Midland el ajunge să facă parte din conducerea consorțiului DBSR (Danube Black Sea Railway), care a început să lucreze din 1857 la cele două concesiuni din Dobrogea, Portul Kustendjie și calea ferată Kustendjie - Bogazchioi³⁹.

Din comitetul director al DBSR-ului mai făceau parte, printre alții, George Ernest Paget (președintele Midland Railway), Samuel Cunard (mare magnat al shippingului), Herbert Ingram (fondator "Illustrated London News"), antreprenorii Thomas Wilson, Josiah Lewis, Johnstone Newall, inginerii Liddell și Gordon și managerul de proiect John Trevor Barkley⁴⁰.

Pe data de 4 octombrie 1860 la Kustendjie are loc inaugurarea căii ferate realizată de DBSR⁴¹. La eveniment este prezent William Philip Price, cel care în calitate de vice-președinte al Consiliului de Administrație DBSR rostește discursul de inaugurare al drumului de fier. Extrem de interesant este că evenimentul coincide cu data descoperirii decretului lui Aurelius Priscus Isidorus. Câteva piese din viitoarea colecție Price fuseseră deja descoperite, dar restul urmau să fie găsite până la finele acelei toamne.

³⁶ A.G. Poulter, *A third century inscription from Tomis*, Dacia 22, 1978, p.239-243; S Conrad, *Die Grabstelen aus Moesia Inferior, Untersuchungen zu Chronologie, Typologie und Ikonografie*, Leipzig, 2004, p 165, n.146.

³⁷ The British Museum, *The Catalogue of Greek Sculptures*, 743, britishmuseum.org; CIL III *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Ilyrici Latinae*, 6155.

³⁸ J. Simkin, *William Philip Price*; British History: Members of Parliament 1820-1880, Spartacus Educational, spartacus-educational.com, 1997, p.1.

³⁹ G. Channon, *A nineteenth Century Investment Decision – The Midland Railway's London Extension*, *The Economic History Review*, vol.25, no.3, aug.1972, p.451.

⁴⁰ I.Popescu, *op.cit.*, p.17; B. Antonova-Goleva, *op.cit.*, p.26.

⁴¹ I.Popescu, *op.cit.*, p.30.

Nu știm exact când au fost strânse laolaltă toate piesele pentru a fi urcate la bordul unor nave și trimise spre Marea Britanie. Nu cunoaștem exact nici dacă erau doar cele șase piese din viitoarea colecție sau mult mai multe. Cert este faptul că, la un moment dat, transferul a fost făcut. Piesele au rămas în proprietatea lui Price timp de mai bine de trei ani, ele fiind donate către British Museum în 1864. Interesant este că la doar un an după donarea colecției de antichități, Price este reales parlamentar și va rămâne pe acest post până în 1873, deținând în paralel și postul de președinte al companiei Midland Railway⁴².

Price nu a fost însă singurul britanic de la Kustendjie care în perioada 1860-1882 a contribuit cu piese pentru colecția British Museum. În arhivele instituției muzeale britanice apare și numele lui William H. Cullen, MD (medic), însă în acest caz este vorba despre achiziții și nu despre donații. Acest doctor, cel mai probabil medic-practicant la Kustendjie, a vândut în 1868 muzeului britanic zeci de monede de epocă romană, de sec.II-III p.Chr, găsite la Kustendjie⁴³. Alte monede din colecția Cullen aveau să ajungă la British Museum în 1876 prin intermediul urmașei medicului, miss A.B. Fellowes⁴⁴.

Doctorul Cullen nu s-a rezumat însă doar la monede. Iorgu Stoian menționează și o stelă de marmură găsită la Valu lui Traian, "prezentată de H Cullen în 1868 și publicată în 1884 de CT Newton în lucrarea "The collection of ancient Greek Inscriptions in the British Museum II, III, p.37, nr.179"⁴⁵. Este vorba despre inscripția tânărului tomitan Agathadros, mort la 17 ani la Smyrna, unde se duse pentru a concura la Jocurile Pythice.

Cu siguranță, nu doar Price sau Cullen au ajuns în posesia unor antichități tomitane, în acea epocă a coloniei britanice de la Constanța. Acesta este și motivul pentru care subiectul demarat poate fi tema unui studiu de lungă durată, de natură să îmbogățească povestea antichităților tomitane.

Bibliografie

Antonova-Goleva Boriana, *Concessions and Mirages along the LowerDanube: The town of Silistria in the plans of Foreign Railway Promoters during the mid-1850*; Journal of Balkan and Black Sea Studies, Year 3, Issue 5, December 2020, p.19-47.

Atliman Selin Adile, *Museological and Archaeological Studies in the Ottoman Empire during the westernization Process in the 19 Century*, master thesis, 2008.

Channon Geoffrey, *A nineteenth century Investment Decision: The Midland Railway's London Extension*, The Economic History Review, vol.25, no.3, aug.1972, p.448-470.

CIL III *Inscriptiones Asiae, provinciarum Europae Graecarum, Illyrici Latinae*, 1873.

Conrad S, *Die Grabstelen aus Moesia Inferior*, 165, no.146, Taff 44,4, Leipzig 2004.

⁴² J. Simkin, *op.cit*, p.2; Chanon, *op.cit*, p.457; en-academic.com, *William Philip Price*.

⁴³ The British Museum, *Cullen Collection*, britishmuseum.org.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ ISM II 189 (25).

Eldem Edhem, *The Archaeology of a Photograph, Philip Anton Dethier and his group for the history of greek art*, Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts, DeGuyter - Berlin - Boston, 2013, p. 499-530.

Gentleman's Magazine and Historical Review - Correspondence of Sylvanus Urban, *Discovery of Monumental Tablets at Kustendjie*, ianuarie - iunie 1862, edit - John Henry, James Parker, London, 1862, p.471-473.

Gentleman's Magazine and Historical Review - Correspondence of Sylvanus Urban, *Discovery of Monumental Tablets at Kustendjie*, aprilie 1863, edit - John Henry, James Parker, London, 1862, p.492.

Inscripțiile din Scythia Minor grecești și latine, vol.II, Tomis și teritoriul său; culese, traduse și însoțite de comentarii de Iorgu Stoian, indici de Al. Suceveanu; Editura Academiei RSR, București, 1987.

Murray Handbook, *"A handbook for travellers in Turkey - describing Constantinople, European Turkey, Asia Minor, Armenia and Mesopotamia"*, 1854, third edition, John Murray, Albemarle Street, Londra.

Popescu Ilie, *150 de ani de căi ferate dobrogene*, Editura Club Feroviar, București, 2010.

Poulter AG, *A third century inscription from Tomis*, Dacia 22, 1978, p.239-243, fig.1.

Simkin John, *William Philip Price*, in Spartacus Educational: British History - Members of Parliament between 1820-1880, sept. 1997.

The British Museum, *Catalogue of the Greek Sculpture in the British Museum*, britishmuseum.org.

The British Museum, *The Collection of Ancient Greek Inscriptions in the British Museum*, Editors - Newton CT, Hicks EL, Hirschfeld G, Marshall FH, London, 1874-1916 (William Price Collection), britishmuseum.org.